

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЇ РОЗУМНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

IMPLEMENTATION OF THE IDEA OF REASONABLENESS IN ADMINISTRATIVE AND PROCEDURAL LEGAL RELATIONS

Колпаков В.К. д.ю.н., професор,
завідувач кафедри конституційного та адміністративного права
Запорізький національний університет

Курінний Є.В., д.ю.н., професор,
професор кафедри конституційного та адміністративного права
Запорізький національний університет

Алімов К.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права
Запорізький національний університет

Метою статті є визначення реалізації ідеї розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах. Визначено, що принцип розумності відіграє ключову роль в адміністративно-процесуальних правовідносинах, забезпечуючи баланс між державними інтересами та правами громадян. Його реалізація проявляється у справедливості, пропорційності та обґрунтованості адміністративних рішень. Підкреслено, що застосування цього принципу передбачає дотримання належних строків розгляду справ, ухвалення мотивованих і зрозумілих рішень, а також забезпечення доступності адміністративного процесу. Важливим аспектом є співмірність застосованих заходів із досягнутою метою, що запобігає надмірному втручанню у права особи. Наголошено, що розумність також означає врахування всіх обставин справи, дотримання законності та відсутність свавілля з боку державних органів. Вона сприяє підвищенню ефективності адміністративного судочинства, зміцненню довіри громадян до правової системи та забезпеченню належного рівня правового захисту. Визначено, що у країнах англосаксонської правової системи принцип розумності (rule of reason) нерозривно пов'язаний із верховенством права (rule of law). Він передбачає, що будь-яке правозастосування, адміністративне рішення чи судовий розгляд мають ґрунтуватися на логічних, обґрунтованих і справедливих критеріях. Зроблено висновок, що у прецедентному праві принцип розумності часто використовується для оцінки дій державних органів, законності нормативних актів і співмірності обмежень прав громадян. Встановлено, що у США та Великій Британії суди перевіряють, чи відповідає рішення адміністративного органу вимогам розумності, пропорційності та справедливості. З'ясовано, що принцип розумності в англосаксонській системі виступає інструментом забезпечення справедливого правосуддя, запобігає свавільним діям влади та гарантує, що адміністративні процеси відповідають вимогам верховенства права.

Ключові слова: розумність, адміністративно-процесуальні правовідносини, адміністративна процедура, дозвольно-ліцензійне провадження, принципи права, порівняльно-правовий аналіз.

The purpose of the article is to determine the implementation of the idea of reasonableness in administrative-procedural legal relations. It is determined that the principle of reasonableness plays a key role in administrative-procedural legal relations, ensuring a balance between state interests and the rights of citizens. Its implementation is manifested in the fairness, proportionality and justification of administrative decisions. It is emphasized that the application of this principle involves observing the appropriate terms for considering cases, adopting motivated and understandable decisions, as well as ensuring the accessibility of the administrative process. An important aspect is the proportionality of the measures applied to the achieved goal, which prevents excessive interference with the rights of the individual. It is emphasized that reasonableness also means taking into account all the circumstances of the case, compliance with the law and the absence of arbitrariness on the part of state bodies. It contributes to increasing the efficiency of administrative proceedings, strengthening citizens' trust in the legal system and ensuring an adequate level of legal protection. It is determined that in the countries of the Anglo-Saxon legal system the principle of reason (rule of reason) is inextricably linked with the rule of law (rule of law). It provides that any application of law, administrative decision or judicial review must be based on logical, justified and fair criteria. It is concluded that in case law the principle of reasonableness is often used to assess the actions of state bodies, the legality of regulatory acts and the proportionality of restrictions on the rights of citizens. It is established that in the USA and Great Britain the courts check whether the decision of the administrative body meets the requirements of reasonableness, proportionality and fairness. It is found that the principle of reasonableness in the Anglo-Saxon system acts as a tool for ensuring fair justice, preventing arbitrary actions of the authorities and ensuring that administrative processes meet the requirements of the rule of law.

Key words: reasonableness, administrative-procedural legal relations, administrative procedure, permit-licensing proceedings, principles of law, comparative legal analysis.

Постановка проблеми. Принцип розумності є одним із фундаментальних засад адміністративного процесу, що забезпечує справедливість і обґрунтованість рішень державних органів. Він означає прийняття виважених, обґрунтованих рішень, які відповідають логіці, здоровому глузду та конкретним обставинам справи.

У практиці адміністративного судочинства принцип розумності проявляється у дотриманні співмірності між втручанням у права особи та суспільним інтересом, виборі найефективнішого способу захисту прав та униканні надмірного бюрократизму. Також цей принцип регулює строки розгляду справ, обов'язок суду враховувати всі обставини, що можуть вплинути на рішення, та дотримання балансу між правами сторін.

Застосування принципу розумності сприяє підвищенню ефективності адміністративного процесу, зміц-

ненню довіри громадян до державних органів і забезпеченню верховенства права в державі.

Стан наукової розробки проблеми. Вивчення реалізації ідеї розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах сформовано на підставі використання наукових розробок таких учених, як: М. А. Бояринцева, М. Ю. Віхляєв, Ю. А. Волкова, Р. А. Каложний, О. В. Капліна, Т. О. Коломоець, В. К. Колпаков, Є. В. Курінний, Ю. О. Легеза, Р. В. Миронюк, Т. Т. Полянський, С. В. Прилуцький, В. В. Тильчик, О. С. Фонова, О. Ю. Хабло, А. А. Шарая, А. С. Штефан, Т. С. Яценко та ін.

Метою статті є визначення реалізації ідеї розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах.

Виклад основного матеріалу. Принцип розумності є ключовим у забезпеченні справедливості та ефектив-

ності адміністративного процесу. Його застосування дозволяє приймати обґрунтовані, пропорційні та логічні рішення, що враховують баланс між інтересами держави та правами громадян.

Ефективність цього принципу виявляється у прискоренні адміністративних процедур, зменшенні бюрократичних перешкод і запобіганні свавільним діям органів влади. Він сприяє оптимальному використанню процесуальних строків, забезпечує справедливий розгляд справи та мотивованість рішень.

Практичне застосування принципу розумності також впливає на зниження рівня конфліктності у відносинах між громадянами та державними органами, підвищує якість адміністративних послуг і зміцнює довіру до правової системи. Таким чином, ефективне дотримання цього принципу є важливою умовою правової визначеності та захисту прав людини в адміністративному судочинстві [1, с. 38–39; 2].

У країнах англосаксонської правової системи принцип розумності (rule of reason) нерозривно пов'язаний із верховенством права (rule of law). Він передбачає, що будь-яке правозастосування, адміністративне рішення чи судовий розгляд мають ґрунтуватися на логічних, обґрунтованих і справедливих критеріях.

У прецедентному праві принцип розумності часто використовується для оцінки дій державних органів, законності нормативних актів і співмірності обмежень прав громадян. Зокрема, у США та Великій Британії суди перевіряють, чи відповідає рішення адміністративного органу вимогам розумності, пропорційності та справедливості.

Таким чином, принцип розумності в англосаксонській системі виступає інструментом забезпечення справедливого правосуддя, запобігає свавільним діям влади та гарантує, що адміністративні процеси відповідають вимогам верховенства права [3, с. 88; 4].

Розум визначається як через соціальне буття особи, так і через її фізичне існування. Категорія розумності також застосовується через визначення будь-якого суддівського рішення, тобто суддівське рішення, ухвалене відповідно до встановленої процедури має розумітися як розумне.

Таким чином, власне здійснення процесу судового розгляду справи є тим, що має визначатися як розумний процес.

У країнах континентальної правової системи сформовано децю інше уявлення про принцип розумності та його прояви у матеріальних та процесуальних правовідносинах.

У країнах континентальної правової системи принцип розумності є важливим елементом правозастосування, особливо в адміністративному процесі. Він відображається у загальних засадах права, таких як пропорційність, справедливість, правова визначеність та добросовісність.

На відміну від англосаксонської системи, де принцип розумності формується здебільшого через судові прецеденти, у континентальній правовій традиції він закріплюється в законодавстві та доктрині. Наприклад, у Франції та Німеччині адміністративні суди широко застосовують цей принцип для перевірки обґрунтованості та законності рішень державних органів.

Принцип розумності використовується для оцінки пропорційності адміністративних санкцій, строків виконання рішень, а також під час інтерпретації законодавчих норм. Його застосування сприяє захисту прав громадян, запобігає свавільним діям держави та підвищує довіру до

правової системи, забезпечуючи баланс між державними інтересами та правами особи [5, с. 105; 6, с. 116–117].

Визначення категорії «розумності» має ґрунтуватися на її взаємозв'язку з інтелектуальним розвитком особи, оскільки здатність приймати обґрунтовані рішення залежить від рівня знань, логічного мислення та усвідомлення наслідків своїх дій.

Розумність передбачає врахування індивідуального досвіду, освіти та здатності аналізувати ситуацію. Вона тісно пов'язана з принципами свідомості, відповідальності та адекватного сприйняття правової реальності [7].

Таким чином, рівень інтелектуального розвитку визначає, наскільки особа може діяти розумно в правовому полі, що впливає на правозастосування та судову оцінку її поведінки.

Принцип розумності є комплексним правовим явищем, що поєднує в собі як інтелектуальний, так і вольовий аспекти. Він забезпечує логічність, справедливість і доцільність правових рішень, а також регулює поведінку суб'єктів правовідносин.

Інтелектуальний зміст принципу розумності полягає в необхідності прийняття виважених рішень, що відповідають логіці, об'єктивним обставинам та правовим нормам. Це вимагає аналізу всіх чинників справи, оцінки її правових наслідків та відповідності загальним засадам права. Розумність у правозастосуванні ґрунтується на принципах обґрунтованості, правової визначеності та пропорційності. Вольовий аспект принципу розумності відображає здатність особи або органу влади свідомо приймати рішення, спрямовані на досягнення справедливого результату. Він включає відповідальність за ухвалені рішення, врахування суспільних інтересів та недопущення свавілля [8].

Таким чином, принцип розумності поєднує здатність до раціонального мислення та волю до справедливого правозастосування, що забезпечує ефективність правової системи та захист прав громадян.

Принцип розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах спрямований на забезпечення законності, справедливості та ефективності управлінських і судових рішень. Для оцінки його реалізації можна виокремити такі основні критерії: обґрунтованість рішень – адміністративні органи та суди повинні ухвалювати рішення на основі належних доказів, з урахуванням об'єктивних обставин справи; пропорційність – заходи державного втручання повинні відповідати переслідуваній меті та не створювати надмірних обмежень для особи; справедливість і неупередженість – усі рішення мають ухвалюватися без дискримінації та суб'єктивних переваг, із дотриманням рівності сторін; раціональність строків розгляду справ – процесуальні дії мають вчинятися без невинуватених зволікань, що сприяє оперативному вирішенню спорів; прозорість адміністративних процедур – відкритість дій державних органів забезпечує громадянам можливість ефективного захисту своїх прав [9; 10; 11].

⁵ Бєрвено С.М. Проблеми договірності права України : Монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 392 с.

⁶ Колодій А.М. Принципи права України. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

⁷ Теорія держави і права : Мультимедійний навчальний посібник / С.В. Білозьоров, А.М. Завальний та ін. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2020. URL : <https://arm.naiu.kiev.ua/books/tdp-new/info/autors.html>.

⁸ Січевлюк В. А. Еволюція категорії «правова суб'єктність» (теоретико-прикладні засади) : Монографія. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2020. 462 с. URL : http://idpnan.org.ua/files/2020/sichevlyuk_v_a_evolyuciya_kategorij_pravo_vova_subktnist_teoritiko-prikladni_zasadi_-_monografiya.pdf.

⁹ Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 р. № 4. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95?Text>.

¹⁰ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 160/13903/21 (провадження № К/990/353/23) від 20 квітня 2023 року. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110380336>

¹¹ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 483/847/17 (провадження К/9901/3097/17) від 15 травня 2018 року <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74003185>

¹ Копоть В.О. Правовий реалізм : Монографія / За ред. С.В. Бобровник; НАН України, Київ, ун-т права. Київ : Вид. Нац. бібл. ім. В.М. Вернадського, 2010. 186 с.

² Holmes O. Collected Legal Papers. New York : Harcourt, Brace & Howe, 1920. 316 p. URL : <http://my-shop.ru/shop/books/977508.html>.

³ Страшинський Б.Р. Принцип розумності в праві: теоретико-правові аспекти. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право). Київ, Інститут держави і права ім.В.М. Корецького НАН України, 2022.

⁴ Легеза Ю.О. Розсуд судді адміністративного суду: поняття та класифікація. Правові новели. Науковий юридичний журнал. 2022. №18. С. 77-81

Висновок. Таким чином, успішна реалізація принципу розумності сприяє підвищенню довіри до адміністративного судочинства, ефективності управління та захисту прав громадян. Принцип розумності відіграє ключову роль в адміністративно-процесуальних правовідносинах, забезпечуючи баланс між державними інтересами та правами громадян. Його реалізація проявляється у справедливості, пропорційності та обґрунтованості адміністративних рішень.

Застосування цього принципу передбачає дотримання належних строків розгляду справ, ухвалення мотивованих

і зрозумілих рішень, а також забезпечення доступності адміністративного процесу. Важливим аспектом є співмірність застосованих заходів із досягнутою метою, що запобігає надмірному втручанню у права особи.

Розумність також означає врахування всіх обставин справи, дотримання законності та відсутність свавілля з боку державних органів. Вона сприяє підвищенню ефективності адміністративного судочинства, зміцненню довіри громадян до правової системи та забезпеченню належного рівня правового захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Копоть В.О. Правовий реалізм : Монографія / За ред. С.В.Бобровник; НАН України, Київ. ун-т права. Київ : Вид. Нац. бібл. ім. В.М.Вернадського, 2010. 186 с.
2. Holmes O. Collected Legal Papers. New York : Harcourt, Brace & Howe, 1920. 316 p. URL : <http://my-shop.ru/shop/books/977508.html>.
3. Страшинський Б.Р. Принцип розумності в праві: теоретико-правові аспекти. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право). Київ, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2022.
4. Легеза Ю.О. Розсуд судді адміністративного суду: поняття та класифікація. *Правові новели. Науковий юридичний журнал*. 2022. № 18. С. 77-81.
5. Бервено С.М. Проблеми договірного права України : Монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 392 с.
6. Колодій А.М. Принципи права України. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
7. Теорія держави і права : Мультимедійний навчальний посібник / Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний та ін. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2020. URL : <https://arm.naiau.kiev.ua/books/tdp-new/info/authors.html>.
8. Січевлюк В. А. Еволюція категорії «правова суб'єктність» (теоретико-прикладні засади) : Монографія. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2020. 462 с. URL : http://idpnan.org.ua/files/2020/sichevlyuk_v_a_evolyuciya_kategorij_pravova_subktnist_teoretiko-prikladni_zasadi_-_monografiya.pdf.
9. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31.03.1995 р. № 4. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text>.
10. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 160/13903/21 (провадження № К/990/353/23) від 20 квітня 2023 року. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110380336>
11. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № № 483/847/17 (провадження К/9901/3097/17) від 15 травня 2018 року <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74003185>